

SZEMELVÉNYEK A MAGYAR IGAZSÁGÜGYI ORVOSTAN TÖRTÉNETÉBŐL

Írta: Dr. FÖLDES VILMOS (Budapest)

Ki múltjára érzéketlen, jobb jövőre érdemtelen” – tartja az ismert közmondás. Éppen ezért nem érdektelen, hogy e hosszabb idő óta válságban levő, sokak által kellően nem értékelt szakma, a magyar igazságügyi orvostan történetével foglalkozzunk s rámutassunk azokra az eredményekre, amelyet e szakma művelői, képviselői elértek, sokszor megelőzve jogi és orvosi téren nálunk előbbre járó nemzeteket.

Az igazságügyi orvostan fejlődése mindenkor a legszorosabban összefügg a jog és az állami élet fejlődésével. A jogrend fejlődése vet fel olyan problémákat, a joggyakorlat hoz újabb szempontokat, amelyek megoldásához a természettudománynak, így az orvostudománynak is segítséget kell nyújtania. Az igazságügyi orvostan fejlődésnek indulása tehát az állami élet és jogrend kialakulásával esik szükségszerűen egybe. Az igazságszolgáltatás keretében – mint segítő tudomány –, mondhatni kezdettől fogva jelen volt az orvostudomány is. Az igénybevétel gyakoriságának következménye volt, hogy az igazságszolgáltatás céljaira szükséges orvostermészettudományi ismereteket összefoglaló és azoknak alkalmazásmódját tárgyaló tudomány, az igazságügyi orvostan létrejött. Az igazságügyi orvostannak más tudományok vetették meg az alapját s ezeknek kellett előbb olyan fejlettségi fokot elérniök, hogy belőlük egy új, most már önálló tudomány fejlődhetett. Tudományunknak szükségessége akkor merült fel, amikor az igaz-

ságszolgáltatás felismerte, hogy az eléje kerülő esetek nagyobb részében nem igazodhat el az orvostudomány segítségével, másrészt az orvostudománynak is el kellett érnie egy olyan fejlődési fokot, amelyen a kívánt segítséget kielégítő mértékben meg is tudta adni.

Ugyanakkor azonban az orvostudomány is igyekezett az elért haladás eredményeit értékesíteni az igazságszolgáltatás javára. Nem tagadható, hogy az orvosi felvilágosításnak milyen lényeges szerepe volt bizonyos bűncselekmények, pl. gyermekölés, természet elleni fajtalanság stb. kegyetlen büntetésének enyhítésében.

Az igazságügyi orvostan feladatát, jelentőségét a régebbi munkák között talán legjobban Kováts Mihály határozta meg „Medicina Forensis vagy Orvosi Törvénytudomány” c. 1828-ban megjelent könyvének előszavában, amikor a következőket írja: „Az Orvosi Törvénytudomány magába foglalja azokat az orvostudományból és természettudományból való tanúságokat (doctrinákat), melyek az egyházi – polgári – és büntetőtörvényekben előforduló kétséges kérdéseknek megvilágosításokra és meghatározásokra múlhatatlanul szükségesek.”

Természetesen e munka keretében csak nagyobb vonásokban lehet áttekinteni a hazai igazságügyi orvostan történetét, ezért csupán bizonyos bűncselekményekkel kapcsolatban idézek néhány jellemző adatot a magyar igazságügyi orvostan kialakulásáról, fejlődéséről.

Az ember élete és testi épsége ellen elkövetett bűncselekmények bírói megítélése hamar megkövetelte a szakértői segítségnyújtást. 1035-ben Szt. István törvényében találunk már utalást a szándékos és gondatlanságból okozott emberölés elkülönítésére. Szt. István törvényei még a gyilkosságokat, tehát az előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölést sem büntetik halállal, csupán súlyos pénzbüntetéssel és hosszabb-rövidebb ideig, csetleg életfogytig tartó vezekléssel.

IV. Béla Zágráb részére adott kiváltságlevelében többek között arról intézkedik, hogy a „sebesítő” a sértett orvosát is kielégíteni tartozik.

1252-ben István szlavóniai bán oklevelében utalás van a „vulnus mortiferum” és „vulnus non mortiferum” megkülönböztetésé-

ról. E megállapítás a maga korában igen nagy jelentőségű és arra mutat, hogy a testi sértések elkülönítésében és megítélésében milyen körültkintően igyekeztek eljárni. Nem lehet kétséges az sem, ha az egykorú törvénykezés ilyen elkülönítésekkel élt, ehhez megfelelő s az akkori idők színvonalán álló „szakértői” segítségre volt szüksége. Hogy ezen időben kik láthatták el a szakértői tisztet, közelebbi adataink nincsenek. Az egyes fennmaradt utalások szerint ezek borbélyok, sebészek, illetve hadi sebészek lehettek, akik nyilván a legjobban rendelkeztek a sérülések megítéléséhez szükséges gyakorlattal.

III. László király 1274-ben azokat a sebzéseket nyilvánítja halálosaknak, amelyek tapasztalt orvosok segítségével hosszú időn át alig gyógyíthatóak. V. István király megkülönböztet csonkításal járó, csonkítás nélküli sebzéseket és hasításokat. 1329-ben Róbert Károly egyik szabadságlevelében megkülönbözteti a halálos sebeket, a vérzéssel járó, vagy vérzés nélküli ütéseket.

Egész korai rendeletek intézkednek a szemléről is. A szemlélet eleinte rendszerint maguk a bírák végezték és az ő feladatuk megkönnyítésére irányuló törekvés vezetett ahhoz, hogy 1270-ben Moys nádor a sebzéseket „hüvelyk” szerint határozatja meg. A seb minden hüvelyk hosszáért 60 dénár váltságdíj jár.

II. Lajos király mohácsi csata utáni halálával kapcsolatban az egykorú feljegyzések szerint a gyilkosság lehetősége is felmerült a vízbefúlás mellett. Mária királyné megvizsgáltatta a vízből kiemelt, erős felozlás állapotában lévő holttestet, a királyon azonban az ajkán levő jelentéktelen sérülésektől eltekintve, egyéb sérülést nem találtak. A halálok tehát vízbefúlás volt. A szúrásos sérülések, amelyekről a király környezetéhez tartozó egyes személyek említést tettek és amelyből esetleg gyilkosságra véltek következtetni, a holttest megseemlélése során nem bizonyultak valóknak.

1355-ben a „székely nemzeti konstitutio” megkülönbözteti az előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölést, tehát gyilkosságot, az önvédelem közben elkövetett emberölést, továbbá a súlyos és kevésbé súlyos testi sértéseket. A gyilkosságot halállal bünteti, a testi sértésekre súlyosságának megfelelő pénzbírságot szab.

1656-ban III. Ferdinánd „Praxis criminalis”-a előírja, hogy emberölés esetén esküdt sebész mondjon véleményt a sebek, eszközök minőségéről, adott esetben a holttest kihantolásának elrendeléséről. Utalás található továbbá arra vonatkozóan, hogy a tortúrát, azaz a kínvallatást hogyan alkalmazzák: milyen testi fogyatékoságok, elmebetegségek enyhítik a büntetést, sőt börtönegészségügyre vonatkozó rendelkezések is találhatóak benne. A „Praxis criminalis” tehát az első olyan jogi okmány, amely határozottan utal a szakértők igénybevételére, hiszen az említett kérdésekben a bíróság helyes tájékoztatása szakértő közreműködése nélkül lehetetlen. Ugyanakkor pedig ezek mind olyan természetű kérdések, amelyek eldöntése már speciális igazságügyi orvosi szakismereteket is megkövetel.

A testi sértések és azok szakértői elbírálásához igen érdekes adat a következő:

Karddal okozott combsérüléshez elvérézés társult. A sebészorvos a bécsi egyetem orvosi karához fordult és arra vonatkozóan kér véleményt, hogy a sérülés halálosnak tekintendő-e. Ez az adat azért érdemel különös említést, mivel az orvosi felülvéleménynek első komoly példáját látjuk benne.

Az igazságügyi orvostan fejlődése szempontjából igen jelentős az az 1726-ból származó adat, amely szerint a hirtelen halál és gyilkosság elkülönítésére „pontos boncolás végzendő”, ebben jártas sebészekkel. Ez a rendelkezés tehát már kötelezően intézkedik orvosszakértő igénybevételéről.

1772-ből utalás van arra, hogy a tortúrára ítélt bűnözőt a megkínzás előtt sebész vizsgálja meg, hogy élete és egészsége veszedelme nélkül kiállhatja-e a büntetést.

1788-ban a halottkémlést kötelezően rendeli el a helytartótanács az egész ország területére. 1794-ben pedig újabb helytartótanácsi rendelet intézkedik a hullák vizsgálatáról és temettetéséről.

Hogy az öngyilkosság mennyire a megvetés tárgya volt, az alábbi 1776-ból származó eset bizonyítja. Egy „melancholiás” szabómester öngyilkossági szándékból felakasztotta magát. A holttestet három napig függeni hagyták, majd a hóhér a fejét levágta, szívét kivette, ezt karóba szúrta, a holttestet pedig a falu

melletti árokba temették el. A borzalmas tortúra összes költségeit az özvegynek kellett fizetnie.

A mérgezés – mint az ember élete elleni támadás különleges neme – kezdettől fogva szerepel a magyar bírói gyakorlat történetében is. Korabeli feljegyzések bizonyítják, hogy II. Géza magyar királyt megmérgezték, III. Bélát Calanusz pécsi püspök mérgeztette meg. Zsigmond királyt szintén több ízben meg akarták mérgezni. Korvin János halála után apró gyermekeit II. Ulászló király felesége Török Imrével mérgezteti meg.

A méreggel gyilkolókat halállal büntették és a kivégzettek holttestét az akasztófa tövében megégették. A XVI. századból számos utalás van erre vonatkozóan. 1715-ben egy soproni arzénmérgezés ügyében a bécsi egyetem ad felülvéleményt, ami az igazságügyi orvostan akkori helyzetének és szerepének megítélése szempontjából döntő jelentőségű. 1726-ban sublimát mérgezésről, 1733-ban maszlagos-nadragulya mérgezésről történt említés.

A méreggel megkísérelt gyilkosságra és a vele kapcsolatos szakértői bizonyításra igen jó példa Dul Mihály esete, ahol a bírósági vegytan alkalmazását találjuk.

Dul Mihály debreceni jómódú civist egérkövel mérgezett főtt kukoricával akarta megölni a felesége. A kukorica leve nagyon zavarosnak látszott, Dul Mihály gyanút fogott és feleségét feljelentette. Ebben az ügyben Csapó József, Debrecen város neves fizikusa adott igen alapos és magas színvonalú vegyészeti szakvéleményt. (1760. január 7.)

A nemi étellel és annak törvényes vonatkozásaival kapcsolatban felmerülő orvostörténettudományi problémák többször állították az egyházi és világi hatóságokat olyan kérdéscsk elé, amelyekben szakértői, illetve orvosi vizsgálat nélkül döntést nem hozhattak. Ilyen kérdések voltak a közösülési képesség, illetve képтелenség elbírálása mind férfi, mind nő esetében, a termékenyítő képesség vizsgálata, a szüzesség megállapítása, annál is inkább, mert a szüzesség védelme már legrégebb törvényeinkben is szerepel. A terhesség megállapítása jogi vonatkozásai miatt többször okozott problémát s arra is található utalás, hogy halálbüntetést a nő terhessége miatt elhalasztották. A túlterhesítés, az üszögter-

hesség, a titkolt és színlelt terhesség már igen régóta foglalkoztatta az egykori hatóságokat.

A szüzesség védelme, a nemi erkölcs elleni bűncselekmények, pl. az erőszakos nemi közösülés, kezdettől fogva szerepel büntető törvényeinkben és különösen súlyos büntetés vonatkozott rájuk. Szt. István törvényei már büntetik az erőszakos nemi közösülést, első ízben ostromozással, másodsor hajlevágással stb. Szt. László törvényei leányrablás, erőszakos nemi közösülés esetén tüzes vaspróbát rendelnek el, a „Budai városjog” (1242) 338. szakasza eskütevést ír elő. 1092-ben Szt. László törvényei az erőszaktevőt a gyilkosokkal egyformán büntették. A Budai Jogkönyv házasságtörésre, kerítésre a legszigorúbb büntetést, élve eltemettetést és karóval átüttetést ír elő.

1750-ben Debrecenben erőszakos nemi közösülés miatt Harsányi György fővetelre ítéltetett, a leány pedig többé pártát nem viselhet, hanem gyalocsot kössön a fejére. Szabó Márton három fejletlen leányt akart megrontani, 50 botra ítélték, a deresen meghalt.

1758-ban Pesten H. B. erőszakos nemi közösülést követett el egy 5 éves kislányon. A bíróság a leánygyermeket bábával és orvossal vizsgáltatja meg, akik megállapítják, hogy a gyermek sértetlen maradt, nemi életre és szülésre alkalmas lesz, ezért a tettest enyhébben büntetik meg.

A természet elleni fajtalanság – férfiak egymás között vagy embernek állattal elkövetett fajtalansága –, ugyancsak halálbüntetést von maga után. Bár utalások vannak egykorú feljegyzésekben, hogy amennyiben az elkövetők elmebetegek, vagy legalábbis csökkent szellemi képességűek, ez nem volt akadály a legtöbb esetben a halálbüntetésnek. Az ilyen személyeket rendszerint lefejezték, testüket pedig az akasztófa tövében temették el vagy elégették. Debrecenben a homosexuális Bondás Jánost társával együtt lefejezték, azonkívül az utóbbinak holttestét megégették. Így pl. 1702-ből van feljegyzés arra vonatkozóan, hogy Varga dadogó Mihály tyúkokkal és borjúval közösült. Neve után ítélve, az illető nyilván elmegegye személy lehetett. 1703-ban Brassóban egy tehénnel és kancával fajtalankodót az állatokkal együtt megégették.

A terhesség megszakítására, a nem kívánt terhességtől való szabadulásra és ezek igazságügyi orvostani vonatkozásaira is található néhány utalás. Így pl. adat van arra, hogy „Mercuriummal” kísérelték meg a magzat elhajtását. A felvidéki városok törvénykezéséből vannak adatok arra vonatkozóan, hogy a magzat-elhajtást halállal büntették. Különösen hangsúlyozzák a büntetésnél a magzat életképességét. Általában a fogantatástól számított 40. naptól kezdve tekintik a magzatot életképesnek. A Tripartitum már a méhmagzatot is jogvédelemben részesíti. A terhesség és a szülés eltitkolásáért szintén halálbüntetés jár.

A szomorú statisztikát mutató népesedési viszonyokra tekintettel, 1732-ben Pest megyében rendeletet hoznak a művi abortusok megakadályozására és elrendelik a kötelező terhesség bejelentést.

A gyermekölést, azaz a házasságon kívül született újszülött megölését kezdettől fogva az emberölés egyik kvalifikált nemének tekintették és erre súlyosbított halálbüntetést írtak elő törvényeink. Így 1563-ban egy Krisztina nevű asszonyt, aki újszülöttjét élve elásta, halállal büntették, élve eltemették, szívét karóval átütötték. A gyermekgyilkos leányanyát a legsúlyosabb tortúrának vetették alá.

A gyermekölés bűncselekményével kapcsolatban igen korán megtaláljuk a szakértői bizonyítás csiráit is. A gyermek elveszületésének bizonyítására megkövetelték az „első kiáltás” (sírás) hallását. Az újszülött holttestét fel kellett boncolni az elveszületés bizonyítására. Ezzel kapcsolatban külön meg kell emlékeznünk Rayger Károlyról, korának egyik legnevesebb és legsokoldalúbb magyar orvosáról, aki a kórbonctan és az igazságügyi orvostan egyik első hazai művelőjének tekintendő. Rayger Károly volt az, aki az újszülött élve születésének bizonyítására a tüdő úszópróbát bevezette és alkalmazta. (1670.) Rayger rendszeresen boncolt, illetve boncoltatott újszülötteket és csecsemőket, különösen olyanokat, akik életük első heteiben, hónapjaiban görcsökben (eclampsia) haltak el. Felkérésre felnöttek holttesteit is boncolta és ezekről részletes boncolási jegyzőkönyvet készített.

A gyermekölés bűncselekményének kegyetlen büntetése 1769-ben változik meg, amikor a helytartótanácsi rendeletek a gyeci-

mekölés enyhébb büntetését rendelik el, a házasságon kívül teherbe esett nő védelméről gondoskodnak, részükre külön szülőotthonok felállítását írják elő. Minden egyes esetben szükségessé tartják az újszülött boncolását s ha az egykorú orvosszakértők megállapításai sok esetben primitívek is, maga az elv igen nagyjelentőségű, mert kötelezővé teszi az orvosszakértői bizonyítást.

A hazai igazságügyi orvostan történetére vonatkozóan érdekes adat van 1582-ből. Egy Kerner Mihály nevezetű kassai borbélylegényt börtönbe zártak, mert helytelenül kezelte egy beteget. Ez az első adat tehát az „orvosi műhibára”, amely bírói eljárás alapját képezte.

A felsorolt, szinte csak vázaltszerű adatok is megfelelőképpen bizonyítják, hogy a magyar igazságügyi orvostan fejlődése mindenkor lépést tartott, sőt nemegyszer megelőzte a külföldi igazságügyi orvostan előrehaladását, egyes művelői pedig koruk legnevesebb orvosai, fizikusai közé tartoztak. A múlt credmőnyei kötelezik a szakma jelenlegi művelőit, hogy az igazságügyi orvostan jelenlegi fejlettségét híven tükröző szakértői tevékenységet fejtsenek ki az anyagi igazság bizonyítása érdekében.